

Arne Eklöv

Erik Rosenberg skriver i sin handbok "Fåglar i Sverige" så här om rördrommen: "Före avresan en tids vingträning och lekflykt: drommarna samlas sent i skymningen högt upp i luften, flyga i plogformering i vida kretsar sakta och fladdrigt. Deras å u k ljuder starkt och ödsligt". Detta intressanta drag i rördrommens biologi har jag själv bevitnat många gånger vid Östet, en gång ända in i november. Det var mest låtet man fick höra. Att få se dem i senhöstskymningen var ovärderligt. Blott någon gång skymtade man dem när de var mitt över.

Vid ett tillfälle har jag sett "lekflykten" i gryningen. Det var för några år sen vid Kungsör.

I år har jag fått bevitna ett liknande beteende av rördrommen men vid en annan tidpunkt på dygnet och sannolikt med ett annat syfte än det av Rosenberg beskrivna beteendet. Det var den 13 juni längst in i den vik av Galten, som ligger MWO om Högsholmen och väster om Strömsvik, Borgåsund (vid pumphuset). Klockan var ungefär åtta på morgonen, klart solsken rådde och det var sommarvarmt. Upp ur vassen flög en rördrom och strax efter ytterligare en. Fågeln påbörjade en fladdrig kretsflykt. Det såg ut som om den ens förföljde den andra och då och då tycktes den vilja ge ett "tjuvnytt". Det sträckte då fram halsen från det indragna läget, sköt ut näbben och mättade mot den andra fågeln. Efter som rördrommens halsrygg är fjäderlös kom hjässans fjädrar i detta moment att verka som en yvig tofs, vilket gav fågeln ett egendomligt utseende. Under kretsflykten ljud då och då ett å u k och vid "håbbhuggandet" hördes ett svårbeskrivbart knorrande läte. Ett tag flög drommarna bort mot Strömsholm men kom tillbaka och återtog kretsflygandet över viken. När de var som närmast var de uppskattningarna endast ca 100 meter från den plats där jag befann mig. Därtill var det de bästa ljunförhållanden. Så omringad drog den ens fågeln bort mot Broholmen och den andra släkte sig i skruvflykt ner i vassen. Den bortflyende attackerade ett tag en ryttlande fiskgjuse.

Den tid jag observerade fåglarna uppskattar jag till 10-15 minuter. Drommarnas beteende kan tolkas som om en fågel med hemortsrätt i viken (revir) jagade bort en rival.

Jag erinrar mig att jag för några år sen på samma plats i början av juni såg en rördrom på sträckflykt mitt på blanka förmiddagen.

Per Magnusson

Rördrommen *Botaurus stellaris* valdes tillsammans med brun kärrhöök *Circus aeruginosus* och sångsvan *Cygnus cygnus* till riksinventeringsart 1979. Detta är andra gången som rördrommen inventerats, första gången var för precis 10 år sedan, 1969. Då uppskattades beståndet till 150 revirhävande hannar varav 60 i Mälaren och för Västmanlands del var rapporterade max-antalet 28 hannar (VF 30:91).

Nu skulle det bli intressant att jämföra med 1969 års inventering, då rördrommen visat en tendens att öka kraftigt under 1970-talet. Denna ökning har sin förklaring i att övervintringsområdena i Västeuropa haft milda och fina vintrar. I Söderfjärden i Mälaren, som räknas varje år, har det varit en ökning från 1969 med 7 rördrommar till 1978 års räkning då 28 revir karterades. SOF:s forskningskommitté hade kanske därmed hoppats på att få registrera århundradets topp vid 1979 års inventering, men detta spolierades av vinterns kallluft och snö, vilket drabbade mer än hälften av övervintringsområdet (VF 38:57).

Historik

I Sveriges fåglar (SOF 1978) anges det att rördrommen lär ha funnits på många platser i södra och mellersta Sverige under förra hälften av 1800-talet, men därefter minskade den kraftigt och försvann så gott som helt. Först under 1920- och 1930-talet började arten åter invandra och beståndet har därefter bortsett från tillfälliga fluktuationer långsamt byggts upp till nuvarande nivå.

För Västmanlands del finns det uppgifter från Köpingsstrakten att den förekom där under 1850-talet (S. Nilsson 1855), och Bertil Wallidén nämner i sin bok "Västeråstraktens växt- och djurliv" att rördrommen "tycks ha funnits här på 1700-talet". Den torde då ha häckat på flera ställen i Mälaren.

Första uppgiften från 1900-talet är två skjutna exemplar, det första från 1925 i Tärnsjö, Västmanlands län (M. Floderus 1925) och det andra exemplaret från Fullerö utanför Västerås 1930 (Västmanlands Naturvetenskapliga förening, VNF protokoll 310124). Återkomsten till vårt landskap skedde riktigt ordentligt först 1945 då rördrom hördes vid Fläckebo i Fläcksjön (F. von Knorring m.fl. VF 1945:2) och vid Askövik. Året därefter hördes den för första gången av en ornitolog vid Askövik. Det var Lennart Lundin som hörde den (Wallidén 1955). Någon dag senare, det var den 14 april, återvände han med Hans Avelin för att höra den ytterligare en gång (Avelin muntl.). Alltså hade den anlåtit vid samma

tid som den kommer till våra trakter idag. Sen dess har den funnits varje år vid Askövikens (Walldén 1955), se fig. 1.

När arten väl återvänt bredde den snabbt ut sig på flera lokaler, främst i Mälaren. Man kunde höra rördrom från Hässlösundet, på ett par ställen på Ångsö, främst Kurösundet och Näs, och från södra Ridån. Där kunde upp till tre hannor höras samtidigt.

Förekomst utanför Mälaren

Några år kring skiftet mellan 40 och 50-talet hördes rördrom tillfälligt från Fredshammarviken, numera kallad Fröshammarviken, vid Hjälmaren söder om Arboga (F. von Knorring) och Rörbroviken vid Fläckebo (Sven Andersson, Wallden 1955).

En annan lokal där man kunde höra rördrom under några år var Ångsjön strax utanför Västerås. Den försvann dock därifrån när sjön dikades ur (B. Kumlin muntl.).

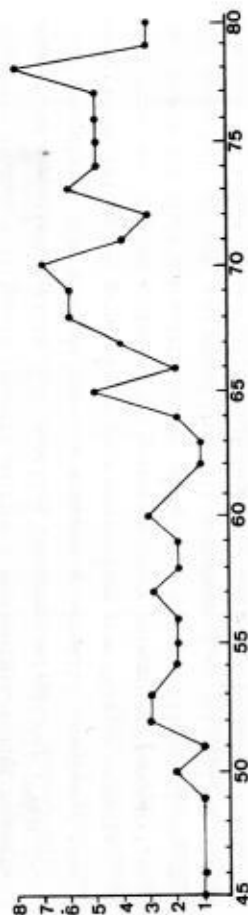
Rördrom. Teckning Sven-Erik Swanqvist.

Från 1960-talet finns endast två observationer rapporterade utanför de mer traditionella lokalerna. En rapport från Glåpen, Surahammar i maj 1960 (Per Löf) och Gnien, Ramnäs 15 april 1961 (Bert-Åke Ohlsson).

Klart är att rördrommen spritt sig på allt fler platser under 1970-talet. De

första rapporterna från 70-talet är från 1973, då 1 ex. hördes i Råsvalen, Lindesbergs k:n 25 april och i Storsjön, Möklinta den 3-6/7.

Från 1974 rapporteras: 1 ex. i Fläcksjön 20/5 - 16/6, 2 ex. i Gussjön 24/4 och 1 ex. i Storsjön 20/4 - 23/5. Sedan kom 1975, ett stort rördromsår för Västmanland med inte mindre än tio olika rapporter från lokaler utanför Mälaren. Denna ökning höll inte i sig till nästkommande år, för 1976 rapporterades rördrommen från 5 olika lokaler och 1977 från 4 lokaler. Och 1978, året innan den svåra vintern och riksinventeringen finns det rapporter från 7 olika lokaler utanför Mälaren. Uppgifterna från 1970-talet är hämtade från den lokala rapportkommittén, Västmanlands arkiv.

Figur 1. Diagram över antalet tutande rördrommar i Askövikens åren 1945-80.

Askövikens

Om det skett någon större ökning i Västmanland under 1970-talet, i likhet med andra lokaler i landet, är svårt att säga, då inga noggrannare räkningar utförts. Askövikens, vår största vassvik, ser ut att ha toppat redan 1968 och -69, en ökning från 1966 (2 ex.) och 1967 (4 ex.) (Hans-Olof Hellkvist i brev).

Uppgifterna i diagrammet figur 1 kommer inte från någon regelbunden inventering av arten, utan från några ornitologers genomgång av egna anteckningsböcker, Irk-Västmanlands arkiv samt stencilerade skrifter av VÖK (Västerås Ornitologiska Klubb).

Hans Avelin 1946 - 55, Bo Kumlin 1949 - 69, Jens Wahlstedt 1949 - 57, Hans-Olof Hellkvist 1954 - 60 och 1966 - 69, VÖK 1965 - 79 och Irk-Västmanland 1946 - 79. Åren 1947 och 1948 finns ingen notering men det bör ha funnits minst ett ex. då. Från 1961 finns inget antal angivet, den är dock hörd även detta år. Topprödingen 1978 med 8 ex. är från den 3 juni. Författaren och Leif Johansson gjorde då en nattfågelexkursion i Askövikens.

Området som rördromarna räknats på är från Gångholmen och in i Askövikens och materialet är baserat på tutande drommar i maj och juni.

Vinterförekomst

Under årens lopp har några enstaka vinterobservationer gjorts i landskapet. Den rördrom som blev skjuten 1925 i Färnsjöträkten skjöts på vintern, och 1955 i januari månad uppehöll sig en rördrom i ett dike vid Fullerö strax utanför Västerås. Där blev den matad av gårdens folk (A-M Cronstedt) (Wallidé 1955). En sen observation gjordes den 2 november 1972 vid Askövikens (Anders F. Andersson) och en tidig den 23 februari 1975 (B. Kumlin).

Enligt de uppgifter som finns förekommer inte någon övervintring av arten i väst landskap.

Förekomsten 1979

Sammansättningen av resultatet från 1979 års rördromsinventering bygger på rapporter insända till lokala rapportkommittén i Västmanland. Enligt rapportkommitténs rapporteringslista skall samtliga rördromsobservationer i Västmanland rapporteras. För Västerås kommun anordnades en särskild organiserad räkning natten mellan 1-2 juni, då samtliga vassområden inom Mälaren besöktes utom Ridö- och Ängsöarkipelagen. Vad gäller Ängsöarkipelagen med Kungsårafjärden som är ett stort och svåråtkomligt område blev det synnerligen välinventerat under hela maj och juni månad fram till midsommar. I en del fall har författaren tagit kontakt med olika ornitologer för kompletteringar

Figur 2. Karta över Mälaren som visar tutande rördrommar 1979.

★ = stationär tutande hane. ● = Iroligen stationär tutande hane.

○ = Tillfälligt tutande hane.

LOKAL	1969				1979			
	S	trS	T	trT	S	trS	T	trT
MÄLAREN								
Galten	1	0	0	0	1	0	0	0
Barkarövikens (Kö)	0	0	0	0	0	0	0	1
Lindberget (Kö)	1	0	0	0	0	0	0	0
Aludden (Kö)	0	0	1	0	0	0	0	0
Ståholmen (Kö)	1	2	0	0	3	0	0	0
Billingen (Ha)	0	0	0	0	1	0	0	0
Häggholmen (Ha)	0	0	0	0	1	0	0	0
Stavholmen (Vä)	0	0	0	0	1	0	0	0
Freden (Ha)	0	0	0	1	1	0	0	0
Rytterne	0	0	1	0	0	1	0	0
Nyckelön/Åholmen (Vä)	1	0	0	0	0	0	0	0
Laxudden (Vä)	0	0	1	0	0	0	0	0
Björnsundet (Vä)	6	0	0	0	3	0	0	0
Askövikens (Vä)	1	0	1	0	2	0	0	0
Hässlösundet (Vä)	1	0	2	0	2	0	0	0
Ridön (Vä)	0	0	0	0	0	0	0	1
Harkie (Vä)	0	0	0	0	0	0	0	1
Gran- och Kungsårafjärden	0	0	0	0	0	0	0	1
Frösåkersvikens (Vä)	0	0	0	0	1	0	0	0
Skepphusavikens (Vä)	0	0	0	0	1	0	0	0
Killingstorp (Vä)	1	0	0	0	1	0	0	0
Ängsön	0	1	0	0	1	0	0	0
Ängsöund (Vä)	0	1	0	0	1	0	0	0
Björknäs (Vä)	1	0	0	0	1	0	0	0
Högsölm/Askakär (Vä)	0	0	0	0	1	0	0	0
Nässundet (Vä)	0	1	0	0	1	0	0	0
Grisfjärden (Vä)	0	1	0	0	1	0	0	0
Långholmen (Vä)	1	0	0	0	1	0	0	0
HJÄLMAREN								
Frösåmersvikens (Ar)	0	0	1	0	0	0	0	0
VÄRTINGEN								
Ullersåtersvikens (Li)	0	0	0	0	1	0	0	0
Sundby (Li)	0	0	0	0	1	0	0	0
INLANDSLOKALER								
Hultasjön (Li)	0	0	1	0	0	0	0	1
Västersjön (Su)	0	0	0	0	0	0	0	1
Fläcksjön, Näs (Sa)	0	0	0	0	0	0	0	1
SUMMA	19		9		25			6

Figur 3. Tabellen anger tutande rördrommar i Västmanland från 1969 och 1979 års inventeringar.

S = stationär, trS = troligen stationär, T = tillfällig, trT = troligen tillfällig.

BACKSVALAN I VÄSTMANLAND: EN ÖVERSIKT

Anders R. Arnell

Backsvalan är en synnerligen intressant fågelart, inte minst populationsdynamiskt sett, och därtill relativt lättinventerad. Arten är dessutom aktuell, eftersom den häckar i en miljö, som ofta drabbas av olika typer av ingrepp. Föreliggande uppsats gör inga anspråk på fullständighet - den är tänkt att översiktligt presentera backsvalan och dess situation i vårt landskap, samt att peka på de speciella problem, som arten har att bemästra.

Biologi och boplatssval.

Backsvalan anländer hit i början eller mitten av maj, och äggläggningen äger rum från slutet av maj till mitten av juni. Häckningen sker ofta mycket ojämnt inom kolonierna. Om en häckning misslyckas, kan omläggning ske långt in i juli (Persson (1978)). Enligt bl.a. Ahlén (1977) och Persson (1979) läggs en andrakull, som lyckas om sommarvärdet är gynnsamt. (Någon andrakull är dock ännu inte påvisad i Västmanland). Dessutom förekommer flyttning mellan olika lokaler. Allt detta gör att antalet bohål i en koloni ofta ökar under häcksäsongen. Samtidigt minskar andelen bebodda bohål med tiden. Detta är en faktor man måste räkna med vid inventeringsarbete. Frycklund (1980) utgår från 75 % bebyggingsfrekvens (juli), Andersson m.fl. (1979) anger ca 70 % (senare häften av juni) och Persson (1978) har räknat 2/3 bebodda bon vid en koloni i Skåne (juni-juli). Osäkerhetsfaktorn synes dock vara ganska stor: vid en lokal i Hallstammars kommun räknades i juni 1977 endast 40 % bebyggning.

Den faktor som främst styr förekomsten av backsvalor är tillgången på lämplig biotop: naturliga eller konstgjorda brinkar med fin sand och ej för mycket grus. Sand och framförallt finmo underlättar för svalorna att gräva gångar som inte rasar ihop. Följaktligen ligger huvuddelen av alla backsvalens boplatser i grustag. 93 % av bona i C-län 1960 låg i grustag (Frycklund 1980), och Ahlén (1977) anger liknande proportioner för hela södra Sverige.

Dock saknas backsvalor i många till synes lämpliga grustag. Orsakerna till detta kan bl.a. vara intensiva störningar (se även under rubriken "Problem") eller olämplig materialbeskaffenhet (backsvalan är kräsen och väljer med största omsorg ut endast vissa lämpliga sandlager för utgrävning). Vidare häckar arten för sitt näringsfång som regel i närheten av vattendrag, varför grustäcker långt från vatten nästan alltid saknar backsvalor.

Boplatser förutom grustag som backsvalan kan välja är främst brinkar i åar och älvar, men mindre kolonier har påträffats i slagghögar, husgrunder, brinkar

Den första rördrommen som anlände till Västmanland hördes den 10 april i Asköviken, vilket är ett ganska normalt ankomstdatum. Om man ser tillbaka i tiden brukar de första rördromarna höras i de två första veckorna i april, men 1973 och 1974 hördes den första redan den 24 mars respektive 29 mars.

I tabellen figur 3. anges rapporterade tutande hennar från 1969 (VF 30:97) och 1979 års inventering.

Sammanlagt rapporterades 31 rördrommar från 25 lokaler i 79 års inventering, mot 28 från 18 lokaler i 69 års inventering. Av årets rördrommar var 24 stationära.

Dessa fördelade sig med 22 i Mälaren (fig.3) och 2 i sjön Våringen. Detta betyder att det skett en ökning av rördrom i Västmanland de tio senaste åren. Det beror på spridningen till nya lokaler, eftersom det skett en minskning på en del gamla lokaler i Mälaren.

Denna minskning kan bero på den hårda vintern 78-79. Asköviken som bara hade 3 tutande hennar 1979 - en bottennotering - hade 1978 ett rekordår då 8 hennar räknades in i början på juni.

Vidare kan man se att det skett en ökning i Ångsöarkipelagen med Kungsårafjärden. Kanske ökningen här har sin förklaring i västeråsornitologernas ökade aktivitet på Ångsö.

Slutligen vill jag tacka alla de rapportörer som hjälpt till vid 1979 års riks-inventering av rördrom. Dessutom de personer som bidragit med äldre uppgifter genom att titta i sina gamla anteckningsböcker.

REFERENSER

- Broberg, L. 1971. Rördrommen *Botaurus stellaris* i Sverige 1969. Vår Fågelvärld 30:91-98.
- SOF 1978. F Sveriges Fåglar.
- SOF 1979. Riksinventering 1979: brun kärrhök, rördrom och sångsvan. Vår Fågelvärld 38:57-59
- Lrk Västmanland. Arkiv över rördromsobservationer i Västmanland.
- Wallöf, B. 1955. Västeråstraktens växt- och djurliv
- VOK 1965 - 1976: Förteckning över fåglar observerade vid Asköviken 1964-1975. 7 stenciler.
- VOK 1976 - 1979: Informationsblad. Stenciler 4 nr/år.

Per Magnusson, Vitmåragatan 2, 72226 Västerås